

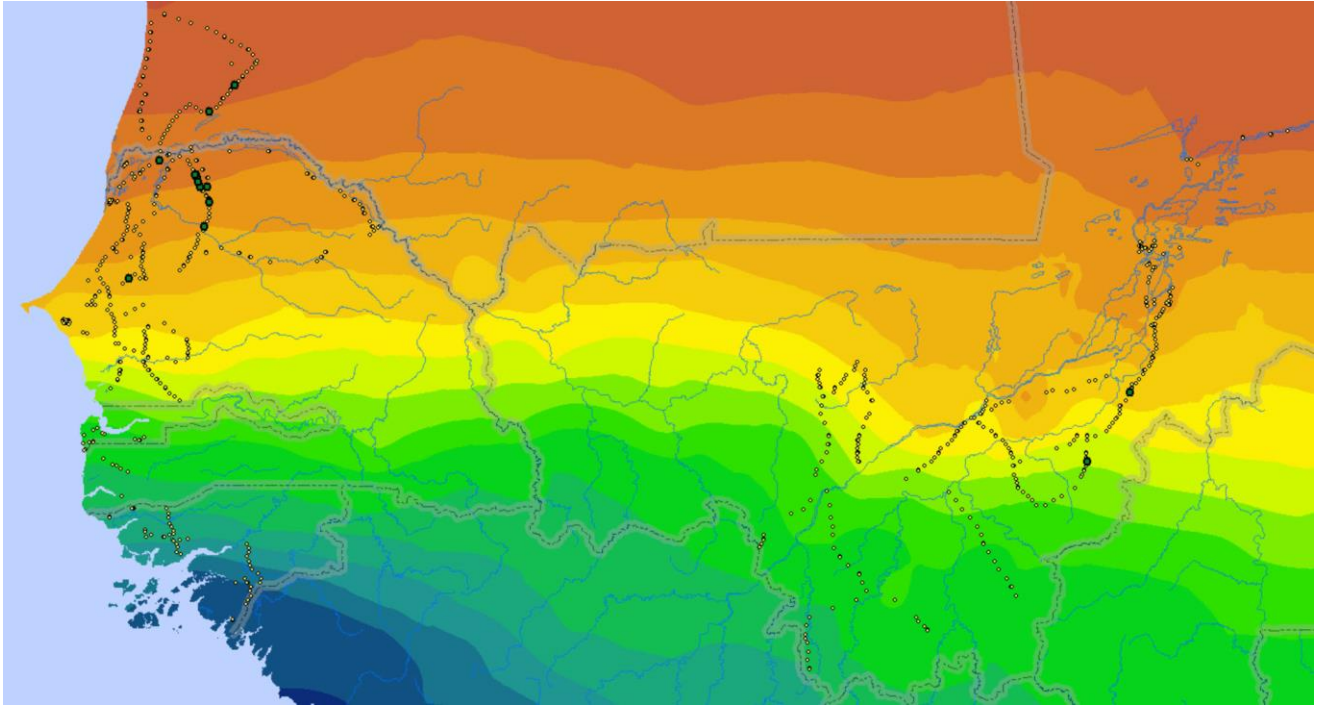
Overwinterende Duinpiepers in Afrika

Rob Bijlsma, Jan van de Kamp & Leo Zwarts

Sinds het verschijnen van Moreau's meesterwerk in 1972, *The Palaearctic-African Bird Migration Systems*, is de kennis over 'onze' vogels in Afrika fors toegenomen. Zeker nu trekvogels worden behangen met elektronische gadgets verschijnt de ene na de andere doorbraak in de wetenschappelijke literatuur. Hartstikke spannend allemaal. Dat neemt niet weg dat er een schromelijk gebrek is aan toetsing in het veld. En over de ecologie van onze vogels daar? Vrijwel niets bekend. Vanachter de desk, met allerlei leuke software pakketjes op het computertje, is het makkelijk filosoferen over waar onze vogels uithangen, en waarom het is zoals het is. De waarde daarvan moeten we niet overschatten. Er zal stof gehapt moeten worden om te zien wat die vogels daar uitspoken.

De afgelopen jaren hebben we heel wat kilometers gemaakt in West-Afrika. Niet op de vogelaarsmanier, leuke plekjes afhoppen en leuke soorten scoren, maar door systematisch gestratificeerde transecten te lopen en bomen af te zoeken. Het voert te ver om dat hier allemaal in detail uit te leggen (maar zie aangehangen pdf over hetzelfde type werk in de mangroves van West-Afrika). Laat het volstaan te weten dat we tussen woestijn (<200 mm regenval per jaar) en tropisch regenwoud (>2000 mm regenval/jaar) 236.000 bomen hebben bekeken op de aanwezigheid van vogels (zie Figuur 1 voor de verspreiding van de transecten). Van die bomen noteerden we de naam, hoogte, diameter op borsthoogte, breedte van de kruin, bladvolume, kap, bloemen en insecten (dat laatste slechts globaal). Het idee erachter: welke bomen zijn waarom aantrekkelijk (of juist niet) voor vogels, en is er seizoensvariatie in gebruik? Die 236.000 bomen leverden uiteindelijk 7900 Europese vogels op (plus natuurlijk Afrikaanse). Dat betekent dat verreweg de meeste bomen geen enkele vogel opleverden. Wetenschap is toch vooral het verzamelen van nullen. En nee, niemand hoeft medelijden met ons te hebben: we vermaken ons opperbest onder de Afrikaanse zon (en diep in ons hart hebben wij medelijden met de bureaukluivers in het grauwe Nederland). Liever twintig minuten rond een *Faidherbia albida* draaien, en na afloop tot de slotsom komen dat er echt maar één baardgrasmus in zit. Zestien bomen op een dag, het kwam voor. Geen enkele vogel in de onderzochte bomen op een hele dag banjeren, ook dat kwam voor.

In de transecten keken we niet alleen naar bomen en de vogels die daar (niet) in zaten, maar ook naar vogels op de grond: tapuiten, bush-larks, wevers, Afrikaanse mussen, duinpiepers... Duinpiepers? Waar dan? We zagen juist géén duinpiepers, en echt niet omdat we die soort niet kennen. Enigszins in de war gebracht door het uitsterven van die soort als broedvogel in Nederland, en zijn status van zeldzaam beestje voordat die verdwijning zijn beslag kreeg, zou je nog kunnen denken dat het normaal is ze niet in de Sahel tegen te komen: die paar vogels verzuipen in die landmassa, immers. Totdat je je realiseert dat er alleen al in Spanje een half miljoen paren broeden, en dat de Europese populatie toch al snel enkele miljoenen vogels telt. Daarvan zouden we er toch een paar in de Sahel moeten tegenkomen? Dat valt dus tegen, al zagen we enkele duinpiepers buiten de raaien. Maar ja, aan losse waarnemingen heb je niets want hoe die te interpreteren bij gebrek aan nullen?

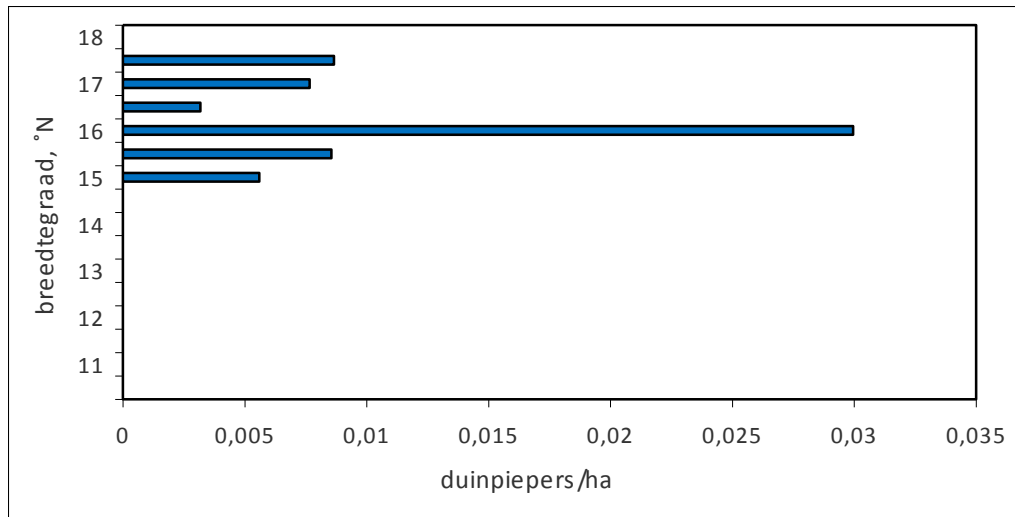

Figuur 1. Overzicht van West-Afrika (van Senegal/Gambia/Guinee-Bissau in het westen tot Mali - met Binnendelta van de Niger duidelijk zichtbaar - in het oosten), met regenzones (van <200 mm/jaar in het noorden naar >2000 mm/jaar in het zuiden (donkerblauw), en de gelopen transecten (open stipjes). De grote stippen geven de raaien aan waarin duinpiepers werden gezien.

*Foto 1. Overwinteringsgebied van duinpiepers in de Ferlo, Noord-Senegal, 14 december 2014. Een boomarme, kaalgegrasde bende (let op de keutels van koeien, ezels en geiten) op 16°N, met verspreide groei van *Boscia senegalensis* (en een enkele Baobab). Hier zagen we een handvol duinpiepers, deels buiten de raaien.*

In december 2014 togen we naar de noordelijke Sahel en randje Sahara, om gaten in de reeks op te vullen. We deden dat in Noord-Senegal en Zuid-Mauretanië, de overgang van droog landbouwgebied naar pure woestijn (met mooie valleien tussen de aeolische duinen). En daar kwamen we, in de Ferlo, duinpiepers tegen (Foto 1). Solitaire vogels, en beperkt tot open gebieden met karige boomgroei rond de breedtegraad met 300 mm regenval per jaar. Als we de in transecten waargenomen duinpiepers uitzetten tegen breedtegraad, valt onmiddellijk op dat ze slechts de smalle gordel van 15 tot 17.5 graden NB bewonen (Figuur 1, Figuur 2). Een bandbreedte van slechts 275 km. Vergelijk dat eens met de zone waarbinnen ze voorkomen in het Europese broedgebied.

Figuur 2. Dichtheid van duinpiepers (ex. per ha) in West-Afrika naar breedtegraad.

Op bijgaande kaart is te zien waar we transecten hebben gelopen en waar we duinpiepers zagen. Het zou interessant zijn oostelijker op dezelfde breedtegraden te gaan kijken (of iets ten zuiden ervan, omdat de regenzones wat zuidelijker komen te liggen gaande van west naar oost): komen daar duinpiepers voor, en zo ja, op dezelfde breedtegraad? Want wat we niet weten: of duinpiepers zich in de loop van de winter verplaatsen, bijvoorbeeld naar wat zuidelijker oorden, onder invloed van toenemende temperatuur en droogte. Als dat zo is, dan in ieder geval niet heel ver, want onze tochten op breedtegraden tussen 15 en 10 graden NB in januari en februari hadden alleen in Mali enkele duinpiepers opgeleverd.

Voor wie niet bekend is met de Sahel in de winter is het misschien goed te benadrukken dat het er warm is (Foto 1-5). Droog ook, afgezien van vloedvlaktes en rivieren. En dat het er lopende de winter almaar warmer wordt, en droger. Pas in juli gaat het regenen, maar dan is de transformatie van het landschap fenomenaal. Het betekent dat duinpiepers bijna permanent in de thermoneutrale zone zitten: ze hoeven geen energie te spenderen om op temperatuur te blijven, sterker nog, ze moeten oppassen oververhit te raken. (Dat geldt voor ons ook.) In december namen we de gelegenheid te baat de dagelijkse gang van de temperatuur te meten in de overwinteringsgebieden van duinpiepers. Om het half uur namen we de temperatuur op grondniveau (1 cm boven de grond), en wel voor plekjes pal op de zon en in de schaduw.

Foto 2. De kleine Acacia tortilis op de voorgrond fungeerde als schaduwplek voor een duinpieper, in Zuid-Mauretanië op 18°N (dan zit je feitelijk al in de woestijn), op 18 december 2014. Deze kale wereld is de kenmerkende habitat van Renvogel en Hopleeuwerik, en kennelijk dus ook van Duinpieper.

Foto 3. Dezelfde locatie als op de vorige foto, om een indruk te geven van de leegte van het gebied. Rechts loopt Jan van der Kamp (met een Afrikaanse staat van dienst van 40 jaar) aan de buitenzijde van de 50 m brede en 300 m lange poot van een raai. De foto is genomen van de linkerzijde van de raai; tussen beide waarnemers worden alle vogels binnen de raai eruitgelopen. Elk boompje wordt net zo lang bekeken tot 100% zeker is dat alle aanwezige vogels – met paraferalia - zijn gezien en genoteerd. Alleen door ter plekke systematisch waarnemingen te verzamelen kom je achter de omstandigheden die onze vogels in Afrika tegen het lijf lopen, en wat daarop van invloed is.

Foto 4. De Mauretaanse woestijn die we bezochten ter hoogte van 17.5° N bestaat uit aeolische duinen waartussen zich eindeloos lange valleien bevinden die begroeid zijn met – vooral – Acacia tortilis, 19 december 2014. Voor duinpiepers net wat te noordelijk, maar geschikt overwinteringsgebied voor tapuiten. Bij noordenwind is het zicht beperkt en lopen neus en oren dicht met stof. Rochelen geblazen.

Foto 5. De forse, maar behoorlijk door mensen afgetakelde Faidherbia albida op de achtergrond in het midden van de foto fungeerde als schaduwplek voor een duinpieper op het heetst van de dag, Noord-Senegal, 22 december 2014. In feite is dit landbouwgebied (verbouw van gierst, veeteelt) met verspreide boomgroei, waar het vee na de oogst de laatste resten bodemvegetatie opruimt. Veel zuidelijker dan deze plek (16° N) zul je zelden duinpiepers aantreffen.

De temperatuur bleek te schommelen tussen 7.7°C en 52.6°C, gaande van voor zonsopkomst tot net na het middaguur wanneer de piek werd bereikt. Dat verschilt in niets van metingen die RB in juli 2013 op het Mosselse Zand van Planken Wambuis verrichtte, een voormalige broedplaats van duinpiepers: daar liep de variatie binnen één dag van 11.8°C tot 54.5°C. Nu moeten we daaraan toevoegen dat de temperaturen in de noordelijke Sahel in december nog alleszins te harden zijn. In januari en februari is het er al beduidend warmer. Als eenvoudige transectenwandelaar zorg je er dan wel voor een beetje op te hebben, en zoveel mogelijk in de schaduw van een boom te staan. Overigens deden de Duinpiepers, zowel op Mosselse zand als in de Ferlo, dat ook: op het heetst van de dag zochten ze de schaduw op, een pol buntgras of struikhei op de Veluwe, een forse *Faidherbia* in de Ferlo. Daar stonden ze dan rustig te poetsen, of te niksen (zie Foto 5).

Van de duinpiepers in West-Afrika hebben we, voor zover dat ging, ook foerageergedrag genoteerd, en vluchtafstanden. Het gaat te ver daar verder op in te gaan. Hier volstaat het de zone van voorkomen vrij nauwgezet te hebben gedefinieerd.

Foto 6. Duinpieper in Noord-Senegal (16 graden N), 15 december 2014. Je kunt hier goed zien hoe weinig begroeiing er op de grond is achtergebleven. Uiteraard ziet het er hier in de regentijd heel anders uit, maar dat zullen de duinpiepers niet meemaken (alweer vertrokken). Foto: Jan van der Kamp.